Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Szarvas, Melinda

Title: Márai mint szerep(lő). Végel László: Négyszemközt Máraival

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Szarvas, M. (2015). Márai mint szerep(lő). Végel László: Négyszemközt Máraival. Kalligram, 24(10), 99-101.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Szarvas Melinda

Márai mint szerep(lő)

(Végel László, *Négyszemközt Máraival: Naplójegyzetek 1992-2014*, Noran Libro, Budapest, 2014.)

Végel László legújabb kötetének összeállításáról a következőt írta: „ötkötetnyi kézirat várakozik még az íróasztalom fiókjában. Kiválogatom belőlük a Márairól szóló fragmentumokat. Egy kis, karcsú kötetet tesznek ki." (122.) A *Négyszemközt Máraival* címmel kiadott naplójegyetek azonban nem Márai Sándorról szólnak, s *napló* ide vagy oda, nem is igazán Végel Lászlóról. A vajdasági szerző fontos kérdésekről és jelenségekről gondolkodik – Márai alakján és az ő hasonló problémákról megfogalmazott feljegyzésein keresztül. Végel nemcsak idézi, de saját kötete kontextusában újra is értelmezi Márai szavait és az írótárs irodalmi pozícióját is.

A naplójegyzetek kiindulópontja az a meghatározás, miszerint Márai Sándor kisebbségi író. Pontosabban, ahogy Végel egy kötetbemutatón fogalmazott: „Márai minden kisebbségi író nagyapja. Életének jelentős részét idegen nyelvi környezetben élte." (http://nepszava.hu/cikk/1042517-negyszemkozt-maraival) Szokatlan Márait ebben a kategóriában látni. A magyar(országi) megnevezések közül ez (is) inkább a trianoni döntéssel meghúzott határok mentén élő magyarokra vonatkozik, akik az idegen nyelvű többségi közegben politikai és jogi értelemben nyelvi és etnikai kisebbségként léteznek, nem úgy, mint az ún. nyugati vagy emigráns magyar irodalom képviselői. Az idegen nyelvű közeg önmagában nem indokolja a *kisebbségi* pozíciót, a megnevezés által sugallt hierarchikus viszony kialakításához szükséges kölcsönösség nem valósul meg magától értetődően. A felvidéki magyar irodalmi közegben Márai nem volt jelen. Van azonban egy ténylegesen többségi közeg, amivel szemben Márai is bizonyos szempontból valóban kisebbséginek tekinthető, ez pedig a nyelvileg azonos magyarországi (irodalmi) világ. Végel érdekes kérdéseket nyit meg azzal, hogy feljegyzéseiben az emigrációs és a kisebbségi lét tapasztalatait hasonlítja egymáshoz, sőt némileg azonos pozíciónak is láttatja a kettőt. (Ezek párhuzamba állítása nem idegen a legújabb, nemzetközi, transznacionális kapcsolatokat vizsgáló kutatásoktól sem.)

Az azonban rejt némi kockázatot magában, hogy összegyűjtött naplójegyzeteiben Végel szinte kizárólag Márai szövegein keresztül beszél, és saját közegére vonatkozó észrevételeit is egy Máraihoz kötött, felvett szerepből fogalmazza meg: a *tanú*, illetve a *bíráló* az, ami hangsúlyt kap. Az emigráns szerző alakjának és szövegeinek értelmezésében is egyik alapfogalom a *szerep*, melyet az író részben a magyarországi közeggel szemben elfoglalt pozíciója alakított ki. „A háború utáni világ közéleti szerepeket kínált a magyar íróknak, s ő ezeket nem tudta összeegyeztetni a lelkiismeretével. […] Egyetlen mozgalomhoz, csoportosuláshoz sem csatlakozott, s ez szinte végzetes elszigetelődéshez, teljes magányhoz vezetett. Az utókor ezt az eltökéltséget érezheti mintaszerűnek."- fogalmazott *Szerep és mű: Márai életműve kétféle megvilágításban* című tanulmányában Szegedy-Maszák Mihály. A *Négyszemközt Máraival* feljegyzéseiben Márai alakja és a kívülálló, Ady kapcsán is (akit Végel által szintén emleget, mint „aki a párizsi szállodaszobában is érezte az otthon rezdüléseit"-39.) megfogalmazott „szeretve bíráló" szerep is leegyszerűsödik. Azzal, hogy Végel egy másik szerző szövegei mögül beszél, saját szólamát halkítja, vagyis bizonyos szempontból maga ellen dolgozik, helyenként kimondottan felszínesnek tűnik a kötet. Leglátványosabb a kötelezőnek érzett Trianon-téma érintése, melyet Végel célzott cinizmussal láthatóan csak letudni akart: „Mégiscsak szólni kell Trianonról. Úgy, mint ahogy Márai tette. «De mit tanult ez a nemzet Trianonból» kérdezte szorongva. «Semmit. Felnevelt egy zsebrák, basáskodó, önző és műveletlen középosztályt, s utált mindent és félt mindentől, ami igazi műveltség.»" (45.) Persze lehet mondani, hogy Végel sokkal inkább megkettőzi az

olvasatot, oly módon, hogy Márait mintegy kivonva a kötetből, elérhető a vajdasági szerző mondandója is. Ezt a műveletet azonban az olvasónak kell elvégeznie.

A kényes dolgok kimondása, kimondhatósága központi kérdése Végel legújabb kötetének. A vajdasági szerző többször is idéz a *Hallgatni akartam* című 2013-ban kiadott Márai-kötetből. Azokat a részeket emeli ki, amelyekben leírt felvidéki tapasztalatok egybecsengenek a negyvenes évek vajdasági revíziós élményeivel, továbbá azokat, melyekben Márai a zsidódeportálásokról, illetve a német bevonulás idején tanúsított magyar hozzáállásról írt. *A tanú megszólal* című 2014-es feljegyzés a következő: „«Azon a napon, amikor Hitler bevonult Bécsbe, a magyar polgári társadalom nagy többsége rokonszenvezett a nemzetiszocialista eszmékkel.» Márai Sándor: *Hallgatni akartam.*" *(142.)* Másik hasonló tartalmú idézet a Márai-kötetből: „«Az emberek úgy tűnnek el, mint a nagy járvány idején. Mindez monoton. A zsidókat tízezrével deportálják…», jegyezte fel Márai, majd hozzátette azt, amit ma is kevesen mernek kimondani: «S mindezek végrehajtásához akadtak magyarok… Akadtak? Sorba álltak, hogy segédkezzenek.»" (102.) Naplójegyzetekről lévén szó az kevéssé vethető Végel szemére, hogy utólag nem egészítette ki szövegeit: ma már ugyanis úgy tűnik, nem a kimondáshoz kell bátorság, hanem ahhoz, hogy a kimondásnak következménye is legyen. A kötet műfaja sok tekintetben mintha alibiként szolgálna: azt lehetne gondolni, hogy naplójegyzetek kevéssé igényelnek szerkesztést. A sorrend a dátumoknak köszönhetően adott (Végel címmel ellátott szövegei végén csak egy évszám szerepel), s a tartalomhoz sem lehet nagymértékben hozzányúlni, ha a *napló* műfaját hiteles formában meg kívánjuk tartani. Csakhogy a *Négyszemközt Máraival* egy tematikus válogatás. Végel valójában mindössze három-négy Márai-idézetet forgat a jegyzetekben, sokszor idézve ezt a keveset, s a hozzájuk fűzött értelmezések sem különböznek olyan mértékben, hogy minden esetben indokoltnak tűnjön a gondolatok külön szövegekben történő megfogalmazása. A kötet redundáns, s a gyakori önismétlés miatt, a tárgyalt problémák releváns volta és potenciális érdekessége ellenére, helyenként unalmas.

Azzal, hogy Végel saját pozícióját Máraiéhoz hasonlítja, a kettejük világát meghatározó egyéb elemek is párhuzamba kerülnek, úgymint Kassa és Újvidék, vagy távolabbról nézve a Felvidék és a Vajdaság. „Néha úgy érzem magam Újvidéken, mint Márai Kassán. Amikor hosszú idő után hazalátogatott, minden ismerős volt számára és ugyanakkor minden idegen." (15.) Persze a két közeg közti legalapvetőbb különbséget is megfogalmazza Végel: „Keserűségemet csak tetézte, hogy a vajdasági kisebbségi életben hiányzott a polgárság, emitt nem lehet az elvesztésén sem töprengeni." (105.) Ami összeköti a két térséget az az egykor élénk multikulturális jelleg, ami azonban mára mindkét területen nagymértékben elhalványult. „Kassán – bár tiszteletre méltó multikulturális hagyománya van, hiszen a németek, a szlovákok, a magyarok, a zsidók közös kultúrát hoztak létre – napjainkban ez a hagyomány eltűnőben van. […] Kassa legalább felvállalta, kelletlenül, viszont mégiscsak őrzi emlékét, de mi van Újvidékkel?" (101.) A *multikulturalizmus* az, amiről gondolkodva Végel több helyen is nosztalgikus hangot üt meg. Ez a tónus is arra figyelmeztet, hogy nem objektív leírás olvasható a kötetben. A *napló* műfaja e szempontból is felmentő lehet. Ha nem is hiteltelenítő ez a fel-felbukkanó hangvétel, a más témák elemzése során tapasztalható keménységgel és kritikus-feddő hozzáállással szemben az olvasót némiképp szkeptikusabbá teheti. Az értelmezések helyenként túlságosan egyoldalúnak tűnnek.

Közreadott jegyzeteiben Végel meglehetősen szigorú a vajdasági közeggel szemben, főként a Magyarországgal való kapcsolatát illetően, az indokolatlan mértékű megfelelni igyekvést téve szóvá. Emellett, vagy ezt tovább árnyalva a vajdasági irodalom kirakat életéről mond bírálatot többféle formában, a *Košice, Novi Sad* című feljegyzésben például így: „Amikor reprezentatív sátortábori rendezvényeink író szereplőit veszem szemügyre, kiderül, hogy a Vajdaságban nincs is magyar író. Csak pártíró van! Hogyha éppen irodalom kell, akkor ügybuzgó politikusaink Pestről szállítanak be alkalmi verseket." (32.) A két közeg, a

vajdasági és a magyarországi közti kapcsolat felemássága ritka téma, Végel László megjegyzései e téren időszerűek és üdvözlendők. Ahogy az a finom, ám annál jelentősebb megoldása is, amellyel a vajdasági magyarokat Vajdaság kontextusában láttatja, az egész térségre vonatkoztatva bizonyos jelenségeket, melyekkel a vajdasági magyarokat szokás jellemezni. „Itt Újvidéken mostanság vagy Belgrádot imitálják, vagy Budapestet. A szerbek délre néznek, a magyarok északra, ami nem is megbotránkoztató, csak az a gond, hogy saját értékeiket lebecsülik." (159.) Az a szélesebb perspektíva, amellyel Végel László rendelkezik, és amely eddig is meg-megmutatkozott szövegeiben, a *Négyszemközt Máraival* nem egy szempontját is a továbbgondolásra érdemesek közé emeli.

Gyakrabban kerül szóba a Vajdaságban maradtak és az elköltözöttek közti viszony. „Amennyiben maradt még eleven vajdasági magyar érték, akkor az elköltözik, vagy belső exiliumba vonul. Amennyiben Pestre költözik, akkor harciasan bevonul az összkomfortos tájházba, ha marad, akkor titkolt szellemi életet él." (32.) A „menni vagy maradni?"-kérdés is Márai kapcsán jelenik meg először, a *Márai példája* című jegyzetben. Végel az *érintettség* és *hitelesség* fogalmai mentén gondolkodik a vajdasági helyi kérdések megoldhatóságáról, érezhetően amellett téve le a voksot, hogy a problémákat helyben kell és lehet megoldani, nem pedig egy másik országból leckéztetve az érintetteket. „A nemzeti ügyben nem mindig a budai villákban, vagy a Hősök Terén, hanem az újvidéki aszfalton kell szót emelni. Szemtől szemben állva azokkal, akik a nemzeti mivoltot hatalmi szóval veszélyeztetik." (60.) Végel „műgyökerekről" ír egyik jegyzetében: „mostanában azonban már senki sem tudja mi az autentikus. A «leghitelesebbek» eliszkoltak a «Hitelesből». Közben akadtak egyedülálló bravúros megoldások is. Gondoljunk csak a műgyökerekre! Az ember ösztönösen cipel magával rejtélyes utazótáskáját, hogy azután bárhová is veti a sorsa, általában oda veti, ahol éppen – ubi bene, ibi patria – felnyitja, majd kirakosgatja a gyökereket. Mutogatja, mint színes üveggolyókat szokás, néhány nap elmúltával pedig expressz-gyökeret ereszt a legutóbbi talajban." (34.)

A *Négyszemközt Máraival* legelevenebb gondolatmenete az EU-val és Európával kapcsolatos. A naplójegyzetek dátumozásának is az ehhez fűződő szövegekben van valódi jelentősége. Az európai kulturális értékekről gondolkodva Végel pozícióját az teszi igazán izgalmassá, hogy egyszerre lát(tat)ja a tíz éve EU-tag Magyarország viszonyulását és a csatlakozás előtt álló Szerbiáét. A két nézőpont gyakran össze is csúszik a feljegyzésekben. „Végre Szerbia is kiérdemelte a kandidátusi státust! Az újvidéki éjszakában hallom az autók tülkölését. Kilépek a teraszra, ahonnan jól látom az EU-zászlókkal robogó személygépkocsikat." (87.) A vajdasági magyar kisebbség értelmiségijeinek Európa-kultusza, a vágyakozás ezután az elképzelt közeg után, ugyancsak megjelenik a szövegekben. Végel a feljegyzéseiben nem nagyon tesz különbséget az EU és Európa fogalma között, ami azért is feltűnő, mert a kultúrát és annak hagyományozódását emeli középpontba. Utóbbi értékek inflálódását tekinti az Európa-gondolat fokozatos elhalványodása okának. „Minél inkább csökkent a kultúra rangja, annál inkább erősödött az Európából való kiábrándulás. […] Mindeközben erősödött az Európa-ellenesség! Az ifjúság jelentős része nemzetállamot akar, és ennek érdekében jobbra tart. […] Immár nem az ortodox kommunista vezetők ítélik el az európaiságot és a kozmopolitizmust, hanem az ifjak, akik a későn születettek kegyelmének köszönve tiszta lelkiismerettel utasítják el azt, amelyről nem kis bűntudattal álmodoztam." (80.) A multikulturalizmus elfojtását is úgy jeleníti meg Végel László, mint egy hagyományosan európai értéknek tartott jellemző fokozatos felszámolását, eltűntetését, mely ellen az EU utóbbi években kiírt kulturális pályázatai (amelyek ennek a jelenségnek az újrafelfedezését, megőrzését célozzák), lehet, hogy elkésett próbálkozásoknak bizonyulnak. Végel a vezetők és értelmiségiek felelősségét firtatja, és az ő lehetőségeiket próbálja sorra venni feljegyzéseinek az ehhez a témakörhöz kapcsolódó darabjaiban. „Eluralkodott a közöny, a demokrácia eszméje kifulladt, az Európa-gondolat homályosul. Úgy tűnik az EU

jövője kizárólag az eliteket aggasztja, sejtelmeim szerint főleg a gazdasági eliteket, akiket viszont csak és kizárólag a profit érdekel. Amennyiben nyereséges, akkor érdekünk és szükségünk lesz Európára, profit nélkül azonban semmi hasznunk. Maradtak még a humanista értékekhez ragaszkodó értelmiségiek, akik elvesztették tekintélyüket, akkor is, ha baloldali, de akkor is, ha jobboldali értékrendet vallanak." (136.) A *Négyszemközt Máraival* című kötetnek ezek a legújabb feljegyzései, 2014-es dátummal vannak ellátva. Végel Márai kapcsán gondolkodik el, vajon „ha megéri és figyelné napjaink eseményeit? Mit jegyezne le a naplójába? Semmit? Bámulná az üres papírt?" (130.) És mi a helyzet Végel Lászlóval? A *Négyszemközt Máraival* befejeződik 168 oldal után, de vajon a vajdasági szerző miket jegyezne föl az azóta történt eseményekről? Ukrajna lerohanása a legutolsó, legaktuálisabb esemény, amelyről a naplójegyzetekben olvasni lehet. Ugyanakkor Európáról gondolkodva Végel több olyan szempontot is érint, melyeknek mára újabb árnyalattal gazdagodva lett jelentősége. Ilyen például a bevándorlók kérdése, melyről egy 2008-as feljegyzésben még ekképpen gondolkodott egy könyv, Dragan Klaić Zágrábban megjelent *Exilium gyakorlása* című kötete kapcsán: „a mai Európában már nincs «disszidens», «emigráns», «áttelepült» vagy «menekült» a szó régi értelmében. Vannak, akiket az érvényesülés űz, vannak, akiket a jobb élet vonz. Vannak viszont olyanok, akik a változást tartják értéknek. Tulajdonképpen ez is hagyományunk része. Az Osztrák–Magyar Monarchiában ez természetes életformának számított." (62.) Még ha az idézett részben elsősorban Európán belüli migrációkról is lehet szó, kétségtelen, hogy ezek a fogalmak ma, 2015-ben újra jelen vannak, s épp a Végel által kiemelt szemlélet újraértelmezésének szükségességére hívják fel a figyelmet.

Végel László *Négyszemközt Máraival* című legújabb kötete érdekes gondolatmeneteket és izgalmas szempontokat is tartalmaz, melyeket naplójegyzetek helyett talán érdemesebb lett volna esszékben megfogalmazni. Az ezzel a döntéssel járó plusz szerkesztői és írói munka megtérült volna. Jelen formában a kötet gyengeségeit az önismétlések és a címbe is kiemelt, központinak szánt ötlet balul sikerült kivitelezése, vagyis Márai jelenlétének ki- és eldolgozatlansága adják.